

Nuoriso ja oikeaa ja väärää väkevämmät aineet

Klaus Weckroth

Graham Greene kertoo teoksessaan ”Kiveä kovempi” nuorison elämästä Brightonin slummeissa 1930-luvulla. Päähenkilö Pinkie on alle 20-vuotiaana jo kunnan rikollinen ja sellaisena erityisen kiinnostava mm. Rosen kannalta. Ja aikuiset sen kuin ihmettelevät. Seuraava keskustelunpöytä on kuvaava:

— Jos ne veisivät Pinkien, Rose kysyi kummastuneena, — niin luuletteko, että minulla olisi väliä?

— Varjelkoon, nainen sanoi, — minähän olen tullut tänne vain sinun takiasi. En olisi vaivautunut ensin sinua tapaamaan, mutta en haluaisi viattomien joutuvan kärsimään, — lauseparsi tuli nakshtaen kuin lippu automaattista. — Etkö tosiaan liikauttais sormeakaan estääksesi häntä tappamasta sinua?

— Hän ei tekisi minulle mitään pahaa.

— Olet nuori. Et tunne maailmaa sillä tavoin kuin minä.

— On paljon sellaista, mitä te ette tunne. Hän mietiskeli synkkänä vuoteen vieressä naisen jatkaessa väittelyä: Jumala itki kerran eräässä puutarhassa ja huusi ristillä; Molly Carthew lähti ikuisen tuleen.

— Minäpä tiedän jotakin, mitä sinä et tiedä. Tiedän eron oikean ja väärän välillä. Sitä sinulle ei opetettu koulussa.

Rose ei vastannut; nainen oli aivan oikeassa; nämä kaksi sanaa eivät merkinneet hänelle mitään. Niiden maun sammuttivat väkevämmät aineet — hyvä ja paha. Niistä nainen ei pystynyt kertomaan mitään, mitä hän ei tietänyt — hän tiesi tunnusmerkeistä, jotka olivat selviä kuin matematiikka, että Pinkie oli paha — mitä väliä siinä tapauksessa oli sillä, oliko hän oikeassa vai väärässä?

Vastaavanlainen ihmettely ja siunailu seuraa usein nuorison nykyisiäkin tekemisiä. Miksi ne hullut riehuvat jalkapallokatsoimoissa? Mitä järkeä on kulkea tukka pystyssä ja potkia vastaantulijoita? Mikä piru panee kunnan ruotsalaisnuoret riehumaan keskellä Tukholmaa? Eli tiivistetysti: eikö millään ole enää mitään väliä?

Tarkoitus on seuraavassa kurkottaa yhteiskunnallisten arvojen, oikean ja väärän, ja niihin liittyvän tahallisen tai tahattoman morali-

soinnin taakse ”väkevämpiin aineisiin”. Minikäiset ihmisten elämän tilanteet ja ristiriidat voisivat selittää ajoittaiset jokseenkin täydelliseen välinpitämättömyyteen, elämän ja arvojen nihilointiin, liittyvät purkaukset? Tarkoitus ei ole niinkään peilata (nuorten) toimintaa kärjistyksille alttiiseen enemmän tai vähemmän satunnaiseen ilmiöpintaan, onnettomiin yksityistapauksiin, prosenttilukuihin ja mielipiteisiin vaan ihmisten elämän välttämättömyyksiin ja niitä kokoaviin käsityksiin.

Kolmenlaista olemassaoloa

Yksi tapa hahmottaa oikean ja väärän takaa ihmisten elämän perustasot on seuraava. Sen mukaan ihmiset ”syntyvät” ja ”elävät” usealla eri tasolla. Ihmiset ovat ensinnäkin biologisia *organismeja*, joiden elämällä on samat edellytykset kuin millä tahansa elämällä. Toiseksi ihmiset voidaan nähdä psykologisina oman elämänsä tapahtumia aikaansaavina ja kontrolloivina *subjekteina*. Kolmanneksi tämä tapahtumien aikaansaaminen liittyy käytännössä enemmän tai vähemmän keskeisesti ihmisten keskinäisiin suhteisiin — tällä tasolla kyse on (sosiaalipsykologisesta) *persoonallisuudesta*. Neljänneksi toiminnan taustalla ovat yhteiskunnalliset tapahtumat ja välttämättömyydet; suhdetta niihin välittää *yhteiskunnallinen identiteetti*.

Seuraavassa keskitytään psykologiseen ja sosiologiseen tasoon. Biologinen taso on sivuutettu tarkoituksellisen täydellisesti. Ihmisten elämä on tietysti osaltaan biologista elämää: reagoimista erilaisiin tapahtumiin, sopeutumista ympäristössä tapahtuviin muutoksiin, perinnöllisyyttä ja biologisten ”tarpeiden” tyydyttämistä. Ihmisillä on tietysti oltava aivot, jotta he voisivat ajatella, ja kädet, jotta he voisivat lyödä toisiaan tai hajottaa ikkunoita ja juoda viinaa. Biologisella elämällä on tietysti

omat sisäiset välttämättömät yhteytensä ja säännönmukaisuutensa. Loogisesti yhtä selvää kuitenkin on, että myös elämän muilla tasoilla on omat erityispiirteensä ja ongelmansa, joita biologiset tekijät eivät ratkaise. Jos ja kun perustellusti voidaan väittää, että jopa sellaiset toimintaa ”lähimpänä” olevat säännönmukaisuudet kuin ehdollistumismekanismit ovat käyttökelvottomia ihmisten toimintaa tarkasteltaessa ja kuuluvat siten (historiallisesta merkityksestään huolimatta) psykologian alueen ulkopuolelle (väitteen on esittänyt esim. Robinson 1979), ei ”syvemmlle” biologiaan tai fysiologiaan menevään ihmisten toiminnan tarkasteluun voi suhtautua kovin innostuneesti. Elämää väkevämpiä aineita ei biologiselta tasolta löydy.

Subjekti

Ihmisten psykologisen olemassaolon voi katsoa koostuvan kahdesta tasosta. *Subjektin* eli minän toiminta tapahtumien aikaansaamiseksi on periaatteessa kahdenlaista: se on *psykkistä* tai *praktista*, ajattelemista, muistamista, havaitsemista jne. tai juoksemista, lukemista, alkoholinkäyttöä jne. Jako on toki ongelmallinen, mutta inhimillisen käytännön erittelemisen kannalta kiinnostava.

Eräät psykologisen toiminnan muodot ovat nimittäin ehdottoman välttämättömiä psykologisen olemassaolon kannalta. Aikaansaadaksesen tapahtumia subjektin pitää ainakin a) orientoitua nykyisyyteen eli havaita, b) orientoitua menneisyyteen eli muistaa ja c) orientoitua tulevaisuuteen eli ajatella. Praktisen toiminnan suhteen samanlaista ”sisäistä” tai psykologista pakkoa ei ole olemassa. Vaikka praktinen toiminta kokonaisuutena on psykologisen kehityksen keskeisimpiä edellytyksiä (asia, jonka Jean Piaget’n tavoin ovat osoittaneet lukuisat tutkijat) ja siten sen välttämätön osa, ei tämä välttämättömyys ulotu yhteenkään konkreettiseen praktisen toiminnan muotoon: olen olemassa subjektina vaikka en osaisikaan kävellä, istua, kirjoittaa, lukea tms. alkoholinkäytöstä ja liikunnanharrastuksesta puhumattakaan. Jotakin on tehtävä praktisesti, mutta se, mitä tämä jokin on, on periaatteessa avointa. Praktisen toiminnan muodot voivat korvata toisensa. Näin syntyy ongelma,

jota psykologisen toiminnan osalta ei ole olemassa. Koska ihmisten on pakko ajatella ja havaita, kukaan ei kysy, ”miksi minä ajattelen” tai ”miksi ihmiset havaitsevat” — kysymyksillä ”miksi minä harrastan lukemista” tai ”miksi ihmiset käyttävät alkoholia” on jo kokonaan toisenlainen painoarvo, koska praktisten toimintojen välillä voi ja pitää *valita*.

Tämä valinnan ongelma praktisten toimintojen välillä on yksi ihmisten elämän solmu-kohta, kohta, jossa tämä elämä ”liukuu” psykologisesta sosiaalipsykologiseksi ja sosiologiseksi ja päinvastoin. Periaatteessa on toki mahdollista, että ongelma ratkeaa psykologisen tasolla (esimerkiksi ”harkitsemalla tarkkaan” tai ”toteuttamalla itseään”). Käytäntö todistaa kuitenkin jotakin aivan muuta.

Yksi ihmisten elämän paradokseista on seuraava. Jos ihmiset pohjimmiltaan ovat vapaasti ja järkevästi valitsevia olentoja, miksi he useimmiten ovat parhaimmillaan tilanteissa, joissa heillä ei niin sanotusti ole valinnan varaa, eivätkä suinkaan tilanteissa, joissa he saavat käyttää tätä ominaisuuttaan? Miksi ihmiset tuntuvat alkavan ajatella vasta, kun on liian myöhäistä? Tätä ”kummallista kaksinaisuutta” on ihmetelty mm. lähiöravintoloissa ryyppäävien miesten suhteen (Sulkunen & al. 1985, 265):

”Tälle elämänasenteelle on tyyppillistä kummallinen kaksinaisuus. Yhtäältä siinä korostuu kohtalonomainen alistuminen, tietoisuus siitä että elää voisi toisinkin — ja ehkä helpommin — mutta nyt on myöhäistä katua. Valinnat on jo tehty, on vain kestävä ja eletävä sitä elämää joka on, juomisineen ja siitä aiheutuvine hankaluuksineenkin. Toisaalta turinakerhon miehet arvostavat kykyään kestää raskaankin taakan ja olla pelkäämättä niitä karikoita, joihin kohtalo voi heidät johtaa. He tekevät sitä mitä miehen kuuluu, seurauksista välittämättä.”

Miksi ihmiset niin usein heittäytyvät kohtalon virran vietäviksi, lukevat horoskooppeja ja luottavat Jumalan tahtoon? Ehkä siksi, että valinnan tekeminen praktisten toimintojen välillä saattaa käytännössä muistuttaa Sofien valintaa William Styronin teoksessa: siinä äidin ”annetaan” keskitysleirillä vapaasti ja järkevästi valita, kumpi hänen lapsistaan murhataan, tytär vai poika. Eli se saattaa olla valinta, johon *ei ole olemassa psykologista tai ns. rationaalista ratkaisua*. Ja jos ja kun näin on, on

pakko siirtyä psykologisen alueen ulkopuolelle ja käyttää muita — epätoivoisiakin — keinoja. Steve Taylor (1982, 157—158) selvittelee tilannetta itsemurhan kohdalla näin:

”Itsemurhayrityksiin ryhtyvät ihmiset ovat epävarmassa tilanteessa, joka ei ratkea ilman tämänlaista riskinottoa. Tavalliset keinot (esimerkiksi kilpailu) ovat osoittautuneet käyttökelvottomiksi: mikään tässä maailmassa ei enää voi kertoa heille, mitä he ovat. Näin he päätyvät konsultoimaan eräänlaisessa tulikokeessa jotakin minän ulkopuolella olevaa saadakseen selville, onko heidän minällään olemassaolon oikeutus vai ei: ’maailmaa’, ’kohtaloa’, ’sattumaa’, ’onnea’ tai ’Jumalaa’ vaaditaan ratkaisemaan asia suuntaan tai toiseen.”

Tämä tulikoe ja paradoksaalinen kohtalon konsultointi tulevat ymmärrettäviksi, kun niitä ei mielletä ”irrationaaliseksi” yrityksiä päästä ajattelemasta vaan päinvastoin yrityksiä *päästä ajattelemaan*. Ne ovat yrityksiä ajatella, jos ja kun psyykkisellä toiminnalla on praktisen toiminnan ohjaajana omat rajoituksensa ja edellytyksensä. Yksi näistä edellytyksistä näyttäisi tällöin olevan se, että ”oikea” praktinen toiminta on jo valittu, että on olemassa päämäärä, jota kohti ollaan menossa. Jos ja kun ns. rationaalisuus voi olla vain ns. päämäärärationaalisuutta ja siten vain ns. tarpeen tullen ilmaantuva ja tarpeen tullen häviävä elämän osa, on päämäärät ja praktiset toiminnot valittava ”ylirationaalisin” keinoin. Mutta tarkoittaako tämä sitä, että ”minä” löytää nämä keinot vain kohtalon sylistä tai joltakin muulta mystiseltä alueelta?

Persoonallisuus

Kohtalon konsultoinnin vaihtoehto on sosiaalisen todellisuuden ”kuunteleminen”, siirtyminen psykologiselta tasolta sosiaalipsykologiselle ja sosiologiselle. Tämän tapahtuman ydin on ”minän” liittyminen tai lomittuminen toisiin ”miniin”, hyppääminen ”minästä” ”sinun” tahtosi ja toiveidesi kautta ”meiksi”.

Persoonallisuudesta voidaan puhua silloin, kun tämä ”meisyys” liittyy *tietoisuuteen*. Tietoisuus tarkoittaa tällöin sitä luottamusta, joka ihmisten välillä vallitsee joissakin tilanteissa, eli tilanteita, joissa ei tarvitse ajatella tai epäillä toisten tarkoituseriä. Yksi ihmisten ajattelun historiaan liittyvistä paradokseista on, että

tämä milloin tunteeksi, milloin turvallisuuden tarpeeksi tai uskoksi nimitetty ”omituisuus” saattaa olla ns. inhimillisen tietoisuuden ydin. (Selvyyden vuoksi todettakoon, että tietoisuuden voi hyvin ajatella olevan eriasteista; on esimerkiksi mahdollista, että samalla tavalla kuin ajattelua vastaa subjektin kehityksessä passiivisempi kuvittelu, tietoisuutta vastaa persoonallisessa kehityksessä [nimenomaan sen alkuvaiheissa] ns. sokea, ”järjetön”, naiivi luottamus.)

Tässä tullaan toiseen inhimillisen käytännön solmukohtaan. Tietoisuus ei nimittäin synny tyhjästä eikä liity automaattisesti kaikkiin vuorovaikutustilanteisiin. Jos tajunnan (ja ”järjen”) edellytys on päämäärä, on tietoisuuden edellytys *tehtävä* eli toisin sanoen toiminta, joka on riittävän ”iso” edellyttämään useiden ihmisten välitöntä toimintaa. Periaatteessa vain tässä tehtävässä praktiseen toimintaan liittyvä miksi-kysymys sammuu ja psyyke lomittuu tietoisuuteen. Persoonallisuuden ytimen muodostavan tehtävän perustunnusmerkki on tällöin eräänlainen *päämäärättömyys* tai *päättymättömyys*. Asiaa havainnollistaa seuraava esimerkki. Ihminen, joka kysyy itseltään, miksi minä tätä teen, löytää usein vastauksen jostakin toisesta tekemästään toiminnasta: Kävelen ehtiäkseni junaan, matkustan päästäkseni sisäänpääsykokeisiin, menen sisäänpääsykokeisiin päästäkseni opiskelemaan, opiskelen saadakseni hyvän työpaikan jne. Tämänlainen selittäminen ei voi kuitenkaan jatkua loputtomiin: ennemmin tai myöhemmin on edessä kysymys, ”miksi minä teen työtä 40 vuotta elämästäni”. Jos ja kun mitään ”lopullista päämäärää” tai ”taivaallista tarkoitusta” ei ole olemassa, umpisolmu aukeaa ja miksi-kysymykset loppuvat vain, jos jokin toiminta voidaan nähdä itse omaksi tarkoitukseksi ja siten jollakin tavalla päämäärättömäksi. Mutta miten? Lapsi, joka opettelee kävelemään, voi kävellä kävelemisen vuoksi ja liikkua tuntikaupalla ympyrää ihmettelemättä sen kummempia, mutta aikuiselta sama ei ”hulluksi tulematta” onnistu: hän tarvitsee päämäärän. Aikuisen päämäärärationaalinen toiminta voi tällöin muuttua päämäärättömäksi tehtäväksi *ainoastaan* suhteessa *toisten* ihmisten toimintoihin. Minä voin kävellä kävelemisen vuoksi, jos en kävelekään oman kävele-

miseni vuoksi vaan sinun tai meidän (tai kenen tahansa toisen) kävelemisen vuoksi.

Tähän ”yhteiseen kävelemiseen” ei päämäärä sisälly samalla voimalla kuin subjektiiviseen toimintaan. Mielenkiintoinen esimerkki tästä tehtävän päättymättömydestä on suomen kielen verbien rakenne. Ihminen, joka kulkee, on menossa paikasta toiseen, kun taas ihminen, joka kuljeskelee, on vailla sen kummempaa päämäärää. Kiintoisaa (jos nyt ei välttämättä paljon muuta) on, että toiminnat, joiden tekemiseen tarvitaan yksilön sijasta vähintään ”kaksilo” (keskustella, seurustella . . .), tuntuvat useimmiten olevan ”päämäärätöntä” muotoa (jopa niin, että päämäärällinen muoto puuttuu kokonaan: voiko ihminen ”keskustaa” tai ”seurustaa”?).

Yhteiskunnallinen identiteetti

Riippumatta siitä, onko tehtävää ja sen mukanaan tuomaa sosiaalista pakkoa suorittaa jokin praktinen toiminta olemassa vai ei, subjekti voi omaksua *yhteiskunnallisen identiteetin*. Tällöin toiminnan lähtökohdaksi asettuvat sosiaalisten pakkojen sijasta yhteiskunnalliset pakot. *Yhteiskunnallisessa tajunnassa* ”selvät” yhteiskunnalliset pakot asettuvat jäsentämään praktisten toimintojen välisiä valintoja *tarpeina* ja ”selkiintymättömät” pakot erilaisina *haluina*. Ihmisille muodostuu turvallisuuden ja asunon tarve, sijoittamisen tarve, kuluttamisen tarve, tarve harrastaa liikuntaa jne. Tai heille muodostuu halu mennä naimisiin ja halu perustaa perhe, halu uskoa lakiin, järjestykseen, oikeudenmukaisuuteen ja yhteiskunnallisiin päätöksentekijöihin tai heille muodostuu halu jättää koulu kesken ja mennä palkkatyöhön. Halu mennä palkkatyöhön välittää tällöin — niin kuin mm. Paul Willis (1984, 153) toteaa — kaikkia koulujärjestelmiä ja kasvatuksen tavoiteohjelmia tehokkaammin sen yhteiskunnallisen välttämättömyyden, että kaikki eivät voi käydä kouluaan loppuun, että kaikista ei voi tulla yliopisto-opiskelijoita jne. Kyseisen halun kautta ”epävapaisiin oloihin astutaan vapaasti”.

Halut ja tarpeet eivät näin olisikaan ”sisäsyntyisiä” psykologisia (tai biologisia) pakkoja, joiden avulla praktisten toimintojen välisen valinnan ongelma voitaisiin ”ilman muuta”

ratkaista. Halut ja tarpeet ovat heijastusta yhteiskunnallisista pakoista, normeista, arvoista, laeista, säännöistä jne., ja ne saavat myös suhteelliset ”painokertoimensa” niistä. Kysymys ei viime kädessä ole jostakin, mitä ”minä” tarvitsen, vaan jostakin, mihin ”minua” tarvitaan.

Tarkastellut kolme ihmisten elämänmuotoa voidaan tiivistää seuraavasti. Ihmiset ovat subjekteja, jotka praktisten toimintojen valinnan ongelman kautta liittyvät (jos eivät kohtaloon niin) persoonallisuuksina ja yhteiskunnallisina identiteetteinä toisiinsa. Samalla psyykinen toiminta lomittuu tietoisuuteen ja yhteiskunnalliseen tajuntaan. Mutta miten tämä kaikki liittyy nuorten toimintaan?

Persoonallisuuden ja yhteiskunnallisen identiteetin suhteesta

Vilkaisu lähihistoriaan tuottaa seuraavan nuorison asemaan liittyvän vaikutelman: (suomalaisessa) työyhteiskunnassa 1987 mahdollisuudet yhteiskunnallisen identiteetin kehittymiselle ovat suuremmat kuin aikaisemmin, mutta mahdollisuudet persoonallisuuden esiintymiselle pienemmät kuin aikaisemmin. Vaikutelma perustuu siihen, että sellaisia tehtäviä (maanpuolustus, jälleenrakennus, 1960-luvun lopun opiskelijaliikchedintä jne.), jotka muodostivat aikaisempien sukupolvien tietoisuuden, on nykynuorten elämästä suhteellisen hankala löytää. Tämä houkuttelee vertailemaan: Ehkä nuorten päälle ei kaadukaan vanhempien elämätön nuoruus vaan heidän eletty nuoruutensa? Ehkä sellaisille sotaelokuville kuin ”Tule ja katso”, ”Platoon” ja uusi ”Tuntematon sotilas” oli olemassa jonkinlainen nostalginen tilaus? Sotahan on yksi tehtävä, jossa kaikkien henki on kaikkien käsissä. Ainakin on hyvin kyseenalaista kuvitella, että tämänkaltaisissa elokuvissa hahmoteltu toveruuden ja tietoisuuden ilmapiiri jotenkin ilman muuta toimisi sodan vastaisesti: ihmisethän ovat kohtalon iskujen alla valmiita kestämään suhteellisen paljon.

Jotta tällaista ennen—nyt-vertailua voitaisiin jatkaa ”ennen oli miehet rautaa, laivat oli puuta hii-o-hoi” -tason taakse (ja tähän tasoon liittyvän moralisoinnin taakse), täytyisi nyky- nuorison asemaa lähteä perustelemaan yhteis-

kunnallis-historiallisesti. Tässä tätä ei ole syytä edes yrittää — syyt vaikutelman esille nostamiseen ovat muualla.

Perusvaikutelma siis on se, että yhteiskunnallinen identiteetti ja sitoutuminen tarpeiden ja halujen kautta yhteiskunnallisiin pakkoihin on vallitseva elämänmuoto, ja jos nuorten toimintaa halutaan ymmärtää, se on tehtävä yhteiskunnallisesta identiteetistä käsin. Oletetaan, että vaikutelma olisi perusteltu. Miten voimakas sitoutuminen yhteiskunnallisiin pakkoihin voisi edes periaatteessa synnyttää alussa kuvatun laista ”irrationaalisuutta” ja ”välinpitämättömyyttä”? Eivätkö normit nimenomaan ole yhteiskunnan ja ihmisten yhdessäolon perusta, jolloin luulisi normien voimakkaan vaikutuksen merkitsevän yhteiselämän helpotumista ja yhteiskunnallisten ongelmien vähittäistä katoamista? Miten tiukka normeihin sitoutuminen voi synnyttää tiukkaa välinpitämättömyyttä normeja kohtaan?

Vastausta näihin edellä hahmoteltujen elämäntasojen kannalta erityisen kiinnostaviin kysymyksiin voidaan lähteä hakemaan yhteiskunnallisen tajunnan ja tietoisuuden suhteesta.

Kysymys on siitä, että näillä kahdella elämäntasolla on yksinkertaisesti erilaiset ”moraaliset rakenteet”. Ollakseen olemassa tietoisuus vaatii *välttämättä* jotakin, jota on yritetty arkielämässä tavoittaa mm. sellaisten käsitteiden avulla kuin ”rehellisyys”, ”vastuuntunto”, ”kunnia”, ”solidaarisuus”, ”uhrautuminen”. Toisaalta tietoisuus todennäköisesti vaatii myös arvojen, normien ja lakien noudattamista; tämä *ei* kuitenkaan ole *välttämätöntä*. Ollakseen olemassa yhteiskunnallinen tajunta taas vaatii *välttämättä* arvojen, normien ja lakien noudattamista ja enemmän tai vähemmän *todennäköisesti* ”rehellisyttä” ja ”solidaarisuutta”. Tätä taustaa vasten *persoonallisuuden* edellytysten *puuttuminen* merkitsee *tietyntylaisen moraalin edellytysten puuttumista*. Koska jäljelle jää vain yhteiskunnallisen tajunnan moraalit, seuraa sen pettämisestä ”moraalittomuus”: ”sosiaalisesti työrajoitteisille” ei liiemmästi ole tarjolla mahdollisuuksia pitää kiinni ”kunniastaan”. (Selvyyden vuoksi todettakoon, että myös yhteiskunnallisen identiteetin edellytysten puuttuminen merkitsee tietynlaisen moraalin edellytysten puuttumista ja johtaa siten jokseenkin yhtä yksiulotteiseen tilan-

teeseen. Jäljelle jäävän ”persoonallisen moraalin” murtuminen merkitsee moraalittomuutta: oli aika, jolloin kunniansa menettäneellä ei ollut enää ”mitään” menetettävää. Tässä jälleen yksi syy olla antautumatta kovin helposti eri aikakausien moraaliseen vertailemiseen.)

Koska voimakas sitoutuminen normeihin voi näin periaatteessa liittyä hyvinkin voimakkaaseen normittomuuteen, nuorison ”käsittämätön” riehuminen ei ehkä ole niinkään käsittämätöntä. Jos ja kun tehtävien puuttuessa sitoudutaan yhteiskunnallisina identiteetteinä vallitseviin yhteiskunnallisiin normeihin ja arvoihin, jämähdetään tämän identiteetin (syystä tai toisesta) romuttuessa eräänlaiseen *moraaliseen tyhjiöön*, jossa mikä tahansa on mahdollista. Kärjistetty esimerkki on Anton Tšehovin kuvaama virkamies, joka aivastettuaan merkittävän henkilön kuullen teatterissa lopulta kuolee häpeäänsä.

Käytännössä tämä psyykinen ja moraalinen ulottuvuus ”elää” vain tehtävän ja yhteiskunnalliseen identiteettiin liittyvän yhteiskunnallisen aktiviteetin yhteydessä. Tarkastelua tähän toiminnallisen ulottuvuuden suuntaan on syytä yrittää laajentaa esimerkin avulla.

Raha ja palkkatyö

Honoré de Balzac erittelee tuotannossaan usein rahan ja ihmissuhteiden välistä yhteyttä. Kysymys on nimenomaan siitä, mikä merkitys on rahalla, kun se on kapitalistisessa yhteiskunnassa periaatteessa ainoa pitävä arvo eli arvo, josta kaikki muut arvot viime kädessä johdetaan. Eli kuten de Balzac toteaa teoksessaan ”Ukko Goriot”:

”Maailmassa ei mikään ole pysyvää, on olemassa vain sovittuja käsityksiä, jotka muuttuvat ilmaston mukana. Sille, jonka on ollut pakko mukautua eri yhteiskuntien, vakaumusten ja moraalikäsitteiden muutteihin, on enää olemassa pelkkiä sanoja ilman arvoa. Jäljelle jää vain yksi ainoa todellinen tunne, jonka luonto on meihin pannut: itsesäilytysvietti. Teidän eurooppalaisissa yhteiskuntamuodoissanne sitä sanotaan oman edun tavoitteluksi. Jos olisitte kokenut yhtä paljon kuin minä, tietäisitte, että on vain yksi ainoa tavara, jonka arvo on niin pysyvä että ihmisen kannattaa sitä tavoitella. Se arvokas . . ., se on kulta. Kulta edustaa kaikkia inhimillisiä voimia.”

Balzacin pelkistetty johtopäätös on muutaakin kuin taiteilijan yksinkertaistettu kuvitelma.

Tavallaan rahan (pääoman, kansainvälisen kilpailukyvn . . .) ”paljastuminen” kaiken sen ympärille rakentuneen ”krääsän” takaa työyhteiskunnan todelliseksi perusarvoksi on 1987 myös yksi nuorison toiminnan ytimistä. Toisaalla on olemassa cityn kiva jengi, joka haluaa menestyä ja erikoistua ja ennen kaikkea ansaita riittävästi rahaa. Ura luodaan juppina ja hankitaan lasten asemesta koiria. Utta on kaiken tämän suhteellisen suora esille tuominen: Rahan ratkaisu on asia, jota ei häpeillä eikä peitetä esimerkiksi sellaisten kielikuvien taakse kuin koti, kirkko ja yhteinen hyvä.

Toisaalla on olemassa yhteiskunnallisten pakkojen keskellä vähemmän hyvin pärjäävä porukka, joka haluaisi selvittää, mistä kaikki oikein kiikastaa. Pyrkinessään yhteiskunnan (tai elämän ja itsensä) ytimeen he kaatavat tieltään ja tielleen kaikenlaisia, lopulta toissijaisia ”yhteiskunnallisia vaikuttajia” viinasta ja huumeista ilkeältä ja terrorismiin vain päätyäkseen samoihin tuloksiin kuin kiva jengikin: raha (ja kansainvälinen kilpailukyky) se on mikä ratkaisee.

Sitoutuminen rahaan on kummassakin tapauksessa sitoutumista yhteiskunnalliseen identiteettiin. Tilaa kunnialle tai solidaarisuudelle ei löydy sen paremmin ylä- kuin alamaailmasta. Jälleen kärjistäen: de Balzacin saitureiden kannalta jokainen toinen ihminen on potentiaalinen varas, jupin kannalta jokainen toinen ihminen on potentiaalinen kilpailija, ”poikkeavan nuoren” kannalta jokainen toinen ihminen on potentiaalinen poliisi. ”Persoonallisen moraalien” pohjimmainen tarpeettomuus rahan maailmassa on omiaan tuottamaan tilanteita, joissa silloin, kun ”raha ei merkitse mitään” (joko siksi, että sitä *on*, tai siksi, että sitä ei ole), ”mikään” ei merkitse mitään.

Rahalla on kuitenkin myös toiminnallinen ”vastineensa”. Kyse on *palkkatyöstä* ja sen merkityksestä yhteiskunnallisen identiteetin selkärangan. ”Ken ei työtä tee, sen ei syömänkään pidä”, on toki ajateltu jo jonkin aikaa, mutta vasta ns. työttömyyden yhteiskunnallisen merkityksen kasvu on tehnyt selväksi ajatuksen ehdottomuuden. Entä jos kaikille ei ole tarjolla palkkatyötä? Pitääkö työttömienkin saada syödä hyvällä omallatunnolla? Mielenkiin-

toista on, miten yksimielisesti yhteiskunnallisessa keskustelussa ja yhteiskuntapolitiikassa oikeus syödä (ja siten periaatteessa oikeus olla olemassa) kytketään paktoon tehdä palkkatyötä. Poliittiset puolueet äärivasemmistosta äärioikeistoon ovat yhtä mieltä siitä, että työttömyys on tämän yhteiskunnan suurin ongelma. Taustalla saattaa osin olla (aito) huoli työttömien nykyisellään melkoisen ahdistuksen värittämästä elämäntavasta, mutta seurausena ei (paradoksaalista kyllä) ole tämän ahdistuksen lievittyminen vaan sen lisääntyminen. Kysymys on siitä, että tämän poliittisen yksimielisyyden seurauksena palkkatyö nousee arvoon arvaamattomaan työttömien yhteiskunnallisessa tajunnassa ja ”ryöstää” puuttuessaan näiltä yhteiskunnallisen identiteetin mukana ”kaiken”: ”Jos minulla ei ole palkkatyötä, minulla ei ole *mitään* tekemistä”, on helposti syntyvä ajatus. Kestämättömäksi tilanteen tekee persoonallisuuden jääminen helposti täysin vaille puolestapuhujia: Ei ole olemassa yhtäkään yhteiskunnallisesti merkittävää (tai edes vähemmän merkittävää) ryhmää, joka huutaisi ”eläköön työttömyys” ja siten antaisi aiheita ajatella yhteiskunnallisen identiteetin ohi tai yli meneviä toimintoja, joita Tšehovin tapaan ovat aiemmin miettineet lukuisat ihmiset (kohta on teoksesta ”Taiteilijan tarina”):

— Vapautta työstä! hymähti Lida. — Tuskinpa se on mahdollista!

— Kyllä. Ottakaa itsellenne osa heidän työstään. Jos me kaikki, niin kaupunkilaiset kuin maalaisetkin ilman erotusta suostuisimme jakamaan keskenämme sen työn, jonka ihmiskunta yleensä on pannut alulle fyysillisten tarpeiden tyydyttämiseksi, niin jokaiselle meistä jäisi kenties vain pari kolme tuntia työtä päivässä. Kuvitelkaa, että me kaikki, rikkaat ja köyhät, työskentelisimme vain kolme tuntia päivässä, ja jäljelle jäävä aika olisi vapaasti käytettävissämme. Kuvitelkaa vielä, että me, ollaksemme vieläkin vähemmän riippuvaisia ruumiistamme ja vähentääksemme työn määrää, keksisimme koneita, jotka korvaavat työn, yrittäisimme vähentää tarpeittemme määrän minimiinsä. (. . .) Kuvitelkaa, ettemme tarvitse lääkitystä, meillä ei ole apteekkeja, ei tupakkatehtaita eikä viinanpolttimoita, miten paljon vapaata aikaa meille lopujen lopuksi jäisikään! Kaikki me yhdessä luovuttaisimme tuon vapaa-ajan tieteille ja taiteille.”

Yhtä kaikki esimerkki kuvastaa, miten yhteiskunnallinen todellisuus, josta puuttuvat edellytykset persoonallisuuksien esiintymiseen, jättää menestyvän ja erikoistuvan, kuluttavan

ja sijoittavan palkkatyöläisen identiteetille vähän toimintavaihtoehtoja. Ilman yhteiskunnallisia ”kvalifikaatioita” pääsee urheilemaan, sairastamaan, herätyskokouksiin ja ryyppämään — ja mihin muualle? Pelistä pudonnut on yhteiskunnalliselta identiteetiltään sosiaalihuollosta riippuvainen juoppo, rikollinen, potilas tai hullu ja sellaisena — hetkittäisestä ”meisyydestään” huolimatta — useimmiten avuton yhteiskunnallisten tapahtumien edessä. Tehtävien puuttuessa puuttuvat ”puskurit” näiden tapahtumien ja yksittäisten subjektien toiminnan väliltä. Siksi yhteiskunnallisen identiteetin (jälleen syystä tai toisesta tapahtuva) murtuminen voi hyvinkin merkitä putoamista eräänlaiseen *toiminnalliseen tyhjiöön*, jossa kohtalo asettuu ratkaisemaan praktisten toimintojen valintoja. (Jälleen on syytä todeta, että sama pätee toisinkin päin: ilman yhteiskunnallisen aktiviteetin mahdollisuutta yksittäinen subjekti saattaa rusementua ”meidän” ja tehtävien alle; aikanaan tabua sorkkineen ei auttanut kuin mennä kotiinsa ja lakata hengittäimestä.)

Oikea, väärä ja väkevämmät aineet

Ihmisten elämää on hyvinkin pitkälle totuttu tarkastelemaan akselilla ”järki—järjettömyys”. Osa tästä elämästä ”käsittyy” tällöin pyrkimyksenä saavuttaa mielihyvää ja välttää mielihäviötä: Alkoholinkäyttö on yritys lievittää ahdistusta, liikunnanharrastuksesta tulee parempi olo, ihmiset lottoavat saadakseen päävoiton ja välttävät rikosten tekemistä, koska siitä rangaistaan. Näin ”käsittyy” kuitenkin vain osa elämästä. Ihmiset nimittäin tekevät jatkuvasti sellaisia asioita, joista heille ei ole mitään muuta kuin haittaa: ryyppäävät päänsä täyteen, hakkaavat toisiaan ja lapsiaan, hajottavat ja repivät ja puhuvat läpiä päähänsä.

Jotta tämänkaltaiset pikemminkin mielihäviötä kuin mielihyvää tavoittelevat toimet voitaisiin käsittää, joudutaan ihmisiin asettamaan ”järjen” rinnalle ”järjettömyys”, ”oikean” rinnalle ”väärä”. Tämä tehdään *joko* jakamalla ihmiset kahteen ryhmään, ”järkeviin” ja ”järjettömiin” (eli normaaleihin ja poikkeaviin, kohoaviin ja putoaviin), ja alkamalla hakea selitystä omituisille toimintoille jälkimmäisten

aivojen serotoniinitasosta, lapsuuden traumoista tai sosiaalisesta ympäristöstä ja kasvatuksesta *tai* (siltä varalta että jouduttaisiinkin toteamaan jokaisen ihmisen joskus käyttäytyvän ”järjettömästi”) asettamalla ihmisiin ”järjen” rinnalle piilotajunta, arosusi, tunne, vietti, vaisto tai jokin muu pahuudesta vastuussa oleva enemmän tai vähemmän mystinen voima. Koska tämän voiman täytyy loogisesti olla vähintään yhtä vahva kuin ”järjen” (eli meidän täytyy ajatella esimerkiksi, että ”jokainen alkoholisti lopettaisi juomisensa, jos pystyisi siihen”), jäävät mystiikka ja monimutkaiset meriselitykset tässäkin tapauksessa hallitsemaan niin ns. tieteellistä ajattelua kuin arkielämääkin. Ongelma muistuttaa teologian kannalta kiusallista ”ikuista” kysymystä Jumalan ja Saatanan suhteesta: ”Jos Jumala kerran on kaikkivaltias, miksi hän sallii Saatanan olemassaolon”. Selitä siinä sitten.

Tämänkaltaisten ihmisten elämän tasot pysyvuorossa suunnassa läpäisevä jako ”hyvään” ja ”pahaan” on edellä yritetty murtaa ”horisontaalisella” jaottelulla. Avainkohdat ovat psyykkisesti ja käytännössä toimiva subjekti, tehtävään liittyvä tietoinen persoonallisuus ja yhteiskunnallisiin pakkoihin kiinnittyvä halua-va ja tarvitseva yhteiskunnallinen identiteetti.

Tähän horisonttiin ”järki” ja ”oikea ja väärä” hukkuvat. Kun kuviossa liikutaan ”vasemmalta oikealle” subjektista persoonallisuuteen, voidaan todeta, että psyykkisen toiminnan osoittautuessa riittämättömäksi ensimmäinen vaihtoehto *ei ole* ”järjettömyys” vaan eräänlainen ”persoonallinen järki”, ”meisyy”, jossa toimintaa ohjaavat tehtävä ja siitä nouseva tietoisuus. Liikuttaessa ”oikealta vasemmalle” yhteiskunnallisesta identiteetistä persoonallisuuteen voidaan todeta, että yhteiskunnallisen ”oikean” ensimmäinen vaihtoehto *ei* suinkaan *ole* ”väärä” vaan eräänlainen ”persoonallinen oikea”: on kaksi eri asiaa pitää kiinni yhteiskunnallisista arvoista ja normeista ja pitää kiinni henkilökohtaisista sopimuksista ja lupauksistaan.

Tältä perustalta ”järjettömyys” ja ”väärä” tulevat vastaan vasta, kun persoonallisuus *ei ole* ”paikkaamassa” yhteiskunnallisen identiteetin murtumista ja päinvastoin. Avain nykynuorison toiminnan ymmärtämiseen vain saattaa löytyä pikemmin edellisestä kuin jälkim-

mäisestä vaihtoehdosta. Jos ja kun työyhteiskunnissa 1987 ei ole olemassa kovinkaan monia tehtäviä, jotka vaatisivat useiden ihmisten samanaikaisen varauksettoman toiminnan, merkitsee yhteiskunnallisen identiteetin syystä tai toisesta tapahtuva murtuminen putoamista eräänlaiseen psyykkiseen ja toiminnalliseen tyhjiöön, jossa mystiset voimat jylläävät, satunnaisuus kukoistaa ja kaikki on merkityksetöntä.

Tämä kaikki on ns. teoriaa. Historiallisten tilanteiden erittely, niiden ”synkkyiden” tai ”valoisuuden” arvioiminen ja konkreettisten yhteiskuntapoliittisten toimenpiteiden suunnittelu ovat asia erikseen. Tässä on kuitenkin tyydytty ”utopistiseen tasoon”. Osin kaukaa haettu peruste voisi tarvittaessa olla seuraava Nils Christien ja Kettil Bruunin (1986, 208—209) tekemä erottelu:

”Byrokraattien utopiat ovat realistisia siinä mielessä, että ne voivat saada poliittista kannatusta, mutta epärealistisia siinä mielessä, ettei niillä ole mitään vaikutusta,

jos ne toteutetaan. (. . .) Käänteisesti ennen kaikkea valanpitäjillä on taipumus varata käsite utopisti halventavaksi nimitykseksi sille, joka esittää niin laajakantoisen ehdotuksen, että sillä olisi läpi vietäessä vaikutusta, mutta joka tuomitaan epärealistiseksi ajatellen sen mahdollisuutta saada poliittista tukea.”

Kirjallisuus

Balzac, H. de: Ukko Goriot. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy, 1982 (alun perin 1835)

Christie, N. & Bruun, K.: Hyvä vihollinen: huumausainepoliitikka Pohjolassa. Espoo: Weilin+Göös, 1986

Greene, G.: Kiveä kovempi. Helsinki: Tammi, 1986 (alun perin 1938)

Robinson, D.: Systems of modern psychology: a critical sketch. New York: Columbia University Press, 1979

Styron, W.: Sofien valinta. Keuruu: Otava, 1985

Sulkunen, P. & Alasuutari, P. & Nätkin, R. & Kinnunen, M.: Lähiöravintola. Keuruu: Otava, 1985

Taylor, S.: Durkheim and the study of suicide. Hongkong: The MacMillan Press, 1982

Tšehov, A.: Taiteilijan tarina. Teoksessa: Suuret venäläiset kertojat 13. Anton Tšehov: Mestarinovelleja II. Keuruu: Otava, 1975 (alun perin 1896)

Willis, P.: Koulun penkiltä palkkatyöhön. Tampere: Vastapaino, 1984.

English Summary

Klaus Weckroth: Nuoriso ja oikeaa ja väärää väkivämmät aineet (The young and the substances that are stronger than right and wrong)

Why are there football hooligans? Why do youngsters walk the streets battering each other? Doesn't anything matter any more?

This article tries to find answers to these questions by analysing human life. People are *subjects* when they instigate various actions affecting their own lives and environment. This subjectivity becomes part of the person's *personality* when such instigation is linked with social activities. A move to *social identity* takes place when the subject begins to see the social connections and significance of his actions. The basic claim is that these three levels each has its own functional, psychological and moral features. When acting alone, people need to think,

but when they act together with someone else they also need to know what the other person is doing, in other words, to show trust.

In a certain respect personality and social identity are alternatives: if there is no supply of tasks demanding simultaneous, unreserved action, subjectivity becomes linked with social obligations through the individual's wants and needs. Obedience to rules and regulations, salaried work and money-saving give life "meaning". And further: if these tasks do not exist for some reason, and the "meaning" is lost for one reason or another, the individual falls into a kind of functional and moral *void*: in the existing social reality, the unemployed or social outcasts have no "honour" to which to cling when social morality loses its meaning.

Alkoholipoliitikka Vol. 52: 303—310, 1987